

СМАЛЕНСКІЯ ПДЗЕІ 6909 – 6912 ГГ. Ў АДЛЮСТРАВАННІ БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ І АГУЛЬНАРУСКІХ ЛЕТАПІСАЎ

М. Бандзелікаў БГПУ (Мінск)

Летапісныя артыкулы за 6909 і 6912 гады, у якіх дастаткова падрабязна апісаны смаленскія падзеі, ёсць практычна ва ўсіх так званых агульнадзяржаўных беларуска-літоўскіх і агульнарускіх летапісах. У некаторых летапісах змест гэтых артыкулаў падаецца з невялікімі адрозненнямі, але зразумела, што паведамленні за гэтыя гады узыходзяць да адзінага пратографа – Смаленскага летапісу, які, нажаль, не збырагся.

Летапісныя артыкулы за гэтыя гады адметныя тым, што ў іх дастаткова выразна бачна асоба аўтара, ёсць магчымасць высветліць месца і час іх напісання. Ствараецца уражанне, што тэкст пісаў відавочца падзей. Але ў летапісным артыкуле за 6909 год няма дакладных даціровак смаленскіх падзей. Дата захопу Смаленска Юрыем у беларуска-літоўскіх летапісах атсутнічае. Большасць беларуска-літоўскіх летапісаў дае такую вельмі неакрэсленую даціроўку пахода Вітаўта на Смаленск – “тое ж осени” [7, с. 73].

Агульнарускія летапісы, пратографы якіх адносяцца да XVст., даюць дату захопу Юрыем Смаленска. Напрыклад, Ярмолінскі летапіс канца XVст. паведамляе, што Смаленскім Юрый авалодаў у жніўні, а асада Смаленска ў адказ войскамі Вітаўта адбылася восенню гэтага ж года [1, с. 138]. Такую ж даціроўку дае Маскоўскі летапісны звод канца XVст. [3, с. 231], Наўгародскі карамзінскі летапіс, які адносіцца да канца XV–пачатку XVI ст. [4, с. 169] і іншыя. Больш дакладных даціровак гэтых драматычных для смалян падзей знайсці не атрымалася. Верагодней за ўсё канкрэтных дат гэтых падзей не было і ў самім Смаленскім летапісу. Гэта можа сведчыць пра тое, што гэтыя падзеі былі запісаны пазней, магчыма ўжо ў 6912 годзе. Пасля 6909 года да 6912 года смаленскіх падзей наогул няма ў летапісах. У Наўгародскім карамзінскім летапісу, якая адметна тым, што яе аўтар карыстаўся значна больш раннімі летапісамі, блізкімі к першапачатковым рэдакцыям, у артыкуле за 6912 год мы бачым дастаткова падрабязнае апісанне падзей з указаннем даты захопа Смаленска войскамі Вітаўта – “се бысть ... в Петрово говение, месяца июня 26, в четверг” [5, с. 169]. Такая падрабязная даціроўка можа сведчыць, што гэты запіс быў зроблены ў хуткім часе пасля гэтых падзей. Цалкам верагодна, што ў гэтым годзе былі запісаны і падзеі за 6909 год, калі больш дакладныя даты паспелі выветрыцца з памяці.

Аўтарам запісаў аб Смаленскіх падзеях быў мясцовы праваслаўны манах. Аб гэтым сведчыць тое, што, не глядзячы на ўяўную сімпатыю да “очіча” Юрыя Святаславіча, ён пазначае яго дзеянні як “крамола”, “мяцеж”. У некаторых летапісах, як правіла пазнейшых па часе напісання, гэтыя падзеі азначаны як “замятня великаа” [2, с. 140]. Але ў абсалютнай большасці вядомых нам летапісаў, якія паведамляюць пра гэтыя падзеі, даюцца словы “крамола” і “мяцеж”. Для манаха ўсялякая ўлада – ад Бога, таму натуральна, што выступленне супраць улады – гэта “крамола” і “мяцеж”. Сімпатыя аўтара да мяцежнага князя і смалян, якія яго падтрымалі, бачна ў спробе патлумачыць і, такім чынам, хоць неяк апраўдаць іх дзеянні: “не могуши тръпети налоги и насильства от иноверных ляхов ...” – піша ён [5, с. 169]. Апісанне смаленскіх падзей – гэта погляд чалавека, які непасрэдна не прымае ўдзел у апісваемых падзеях, аўтар займае пазіцыю назіральніка, што натуральна для манаха.

Пасля таго, як Смаленск быў узяты і Вітаўт паслаў у Маскву на “возыскание” князя Юрыя, аўтар не змог прыхаваць сваё спачуванне да апальнага князя, які, пачушы пра гэта, па словах летапісца “сожалися во горести душа и побежавъ с Москвы во Великий Новгород, и тамо новгородци прияша его с миром” [8, с. 53].

Аўтар і надалей сочыць за лёсам князя Юрыя Святаславіча. Маскоўскі летапісны звод складзены ў вялікакняжацкай канцэлярыі ў 1479 годзе, паведамляе аб вяртанні князя Юрыя Святаславіча на Маскву. Тут ён атрымаў Таржок. У Таржку безспасяхова дабіваецца каханна ад Ульяны, жонкі свайго служылага князя Сямёна Моціславіча Вяземскага. Забівае князя і княгіню Ульяну. Як піша летапісец: “И бысць ему въ грех и въстудвеликъ и с того побеже ко Орде, не терпя горкого своего безвременья и срама и бесчестья” [3, с. 236].

У лета 6915 даецца апошняе летапіснае паведамленне аб Юрыі Святаславічы. Паведамляецца, што “септевриавъ 14 преставился князь Юрь Смоленский не во своеи отчине, но на чужои стороне въ изгнании, лишень своего княженья и жены и дети, но в Рязаньскои земли в пустыни, в монастыре у некоего игумена христолюбца именем Петра, и ту неколико дни поболее преставился и погребень бысть ту” [3, с. 237]. Гэтае паведамленне, як і ранейшыя, якія тычацца Юрыя Святаславіча, эмацыйна вельмі насычанае, што дазваляе меркаваць: усе яны належалі пярэ аднаго і таго ж чалавека. Выклікае здзіўленне дасведчанасць аўтара аб апошніх днях смаленскага князя. Такая падрабязная даціроўка смерці Юрыя Святаславіча можа сведчыць аб тым, што манах-летапісец не толькі сачыў за лёсам смаленскага князя, але і, магчыма, меў з ім нейкія стасункі.

Звяртае на сябе ўвагу той момант, што смаленскія падзеі ў многіх агульнарускіх летапісах падаюцца больш падрабязна і дакладна, чым у летапісах, аднесены да беларуска-літоўскага летапісання. Па-першае, як ужо адзначалася, гэта тычыцца даціровак падзей. Па-другое, у беларуска-літоўскіх летапісах існуе бытаніна наконт таго, хто забіў Рамана Брянскага. У летапісах,

якія ўзыходзяць да агульнарускага летапісання такой блытаніны няма. Напрыклад, Яромлінскі летапіс абсалютна адназначна гаворыць, што пасля захопу Смаленска Юрый Святаславіч "... уби тогда въ граде князя Романа Михайловича Дбрянского ... и седе на своей отчине ..." [1, с. 138]. У Пискароўскім летапісу чытаем: "... а во граде сидел тогда от Витофта князь Роман Михайлович дбрянский, и наместници Витофтовы поимаша, князя жь Романа убиша и бояр побиша дбрянских и смоленских, которые князья Юрья не хотели ..." [7, с. 152]. У беларуска-літоўскіх летапісах удачынненні да гэтага эпизоду ёсць пэўныя недакладнасці. У ранніх летапісах, да якіх адносяць Супрасльскі і Слуцкі, гэты эпизод пададзены некалькі двухсэнсоўна. У Супрасльскім летапісу чытаем: "А князь Романъ дбрянскыи ту бе. И тогда от Витовъта убиень бысть нужною смертию ..." [9, с. 52]. Амаль тое самае ў Слуцкім летапісу. У пазнейшых беларуска-літоўскіх летапісах наогул памылкова падаецца гэты эпизод. Так у летапісу Красінскага чытаем: "... а князь Роман брянский в тот час был тут. Тогда князь великий Витовт велел того Романа убити, а наместники был свои послал к Смоленскому, и они наместники Витовтовы поимали, а тых бояр смоленских и друцких, которые не хотели отчича мети князя Юрья, тых всих постинали" [2, с. 140]. Гэтак жа падаюцца падзеі і ў Альшэўскім летапісу: "... а хиэдз Роман бранский в то время бил в Смоленске. Тогда Витовт велел Романа убити, а наместники бранские и друцкие, которые не хотели отчича мети князя Юрья, тых всих постинали" [6, с. 188]. Як бачым, забойца Романа Міхайлавіча тут ужо Вітаўт, а бранскія (дбранскія) баяры тут падаюцца як друцкія, што тлумачыцца памылковым прачытаннем праграфаў.

Трэба таксама адзначыць, што Юрый Святаславіч апошні раз памінаецца пад 6014 годам толькі ў самых ранніх беларуска-літоўскіх летапісах – Нікіфараўскім і Супрасльскім. Тэкст у гэтых летапісах ідэнтычны, што дазваляе гаварыць аб адным і тым жа праграфе, з якога спісана гэта паведамленне. У гэтых летапісах гаворыцца, што пасля забойства князя Сямёна Мсціславіча і яго жонкі Ульяны "бысть ему в грех неисцелен и в студ велик, и за то побеже в орду и тамо умре" [4, с. 32; 9, с. 54]. Падбрыяннасці аб абставінах смерці Юрыя Святаславіча адсутнічаюць.

Такім чынам, смаленскія падзеі за 6909 і 6912 гг. больш дакладна і больш падбрызна падаюцца ў агульнарускіх летапісах, якія ўзыходзяць да зводу мітрапаліта Кіпрыяна 1408 г. і да Поліхрону Фотія 1418 г. А гэта можа сведчыць, што беларускія летапісцы не мелі ў якасці праграфа Смаленскі летапіс.

Літаратура

1. Ермолинская летопись/Полное собрание русских летописей, том 23. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 256 с.
2. Летопись Красинского/Полное собрание русских летописей, том 35. – М.: издательство "Наука", 1980. – С. 128 – 144.
3. Московский летописный свод конца XVвека./Полное собрание русских летописей, том 25.–М.: Языки славянской культуры, 2004. – 488 с.
4. Никифоровская летопись/Полное собрание русских летописей, том 35. – М.: издательство "Наука", 1980. – С. 19 – 35.
5. Новгородская карамзинская летопись/ Полное собрание русских летописей, том 42. – Санкт-Петербург: "Дмитрий Буланин", 2002. – 224 с.
6. Ольшевская летопись/Полное собрание русских летописей, том 35. – М.: издательство "Наука", 1980. – С. 173 – 192.
7. Пискаревский летописец/ Полное собрание русских летописей, том 34. – М.: издательство "Наука", 1978. – 304 с.
8. Слуцкая летопись/Полное собрание русских летописей, том 35. – М.: издательство "Наука", 1980. – С. 68 – 84.
9. Супрасльская летопись/Полное собрание русских летописей, том 35. – М.: издательство "Наука", 1980. – С. 36 – 67.